

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR INKLYUZIV TA'LIMDA DUCH KELUVCHI QIYINCHILIKLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH

*Jizzax viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy
markazi pedagogika, psixologiya ta'lim texnologiyalari kafedra
o'qituvchisi **Shalola Rizayeva Mamir qizi***

1. Inklyuziv ta'lim tizimida harakat tayanchida nuqsoni bo'lgan bolalardagi qiyinchiliklar.

Tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo'lgan bolalar toifasiga motor funksiyalari buzilgan bolalar kiradi.

Harakatning buzilishi :

- harakatlarni muvofiqlashtirishning buzilishi
- Harakatlarning hajmi
- kuchning cheklanishi
- harakatlar tempi

Tayanch-harakat tizimi kasalliklari bo'lgan imkoniyati cheklanganlar orasida o'quv materialini o'zlashtirish xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda quyidagi toifalarga bolalarni ajratish odatiy holdir.

-Mustaqil harakat qilish va o'z-o'ziga xizmat qilish imkoniyatidan mahrum bo'lgan, aqli zaif va nutqi tushunarli bo'lgan bolalar

-Og'ir motor patologiyasi , og'ir dizartriya buzilishlari, nutqning sust rivojlanishi bilan murakkablashgan aqliy zaif bolalar

- Har xil zo'ravonlikdagi aqliy zaiflashuvi bo'lgan og'ir motorli nuqsoni bor bolalar

- Turli og'irlikdagi eshitish va ko'rish buzilishlari bilan birgalikda og'ir motorli buzilishlari bo'lgan bolalar

Harakat buzilishi bo'lgan bola yoki o'smirni diagnostik o'rganish sxemasi

Harakat buzilishlari:

- Vertikal holatda ushlab turadi: (o'tirish; tik turish)

- Ishtirokchi qo'lining o'quv faoliyati va o'z-o'ziga xizmat qilish jarayonlarida qatnashuvi

- Harakat qiladi (nogironlar aravachasida; tayoq bilan; binolar ichida mustaqil ravishda; katta masofalarda).

- Yetakchi qo'l (o'ng; chap)

HTNB bolalarning aksariyati miya yarim pallasidan aziyat chekishadi:

- aqliy jarayonlar sekinlashadi
- hissiy-irodaviy soha
- ko'rish va eshitish qobiliyati
- fazoviy oriyentatsiya
- diqqat va xotira
- aqliy jarayonlar sekinlashadi
- umumiy vosita ko'nikmalari
- qo'llarning nozik motorli ko'nikmalari

Umumta'lim maktabida harakat buzilishi bo'lgan bolalarning integratsiyalashuviga to'sqinlik qiluvchi rivojlanish ko'rsatkichlari :

- Aqliy rivojlanishi buzilgan
- qo'llarning rivojlangan manipulyatsiya funksiyasining yetishmasligi;
- Konvulsiv(sudurgi) tutilishlar mavjudligi;
- nutqning past tushunarligi yoki uning qo'pol rivojlanmaganligi;
- ko'rish va yoki eshitish nuqsonlari mavjudligi;
- o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarining yetishmasligi

Inklyuziv ta'lim tizimida bola duch keladigan to'siqlar :

- maxsus ta'lim sharoitlarining yo'qligi(dastur va metodlar, darsliklar, o'quv qo'llanmalar)
- mavjud arxitektura yo'qligi
- tibbiy xizmatlarning yetishmasligi
- Pedagogik xizmatlar (o'qituvchilarning ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashga tayyor emasligi)

2. Inklyuziv ta'lim tizimida nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda uchraydigan qiyinchiliklar

Ekspressiv (tashqi) nutqdan aziyat chekadigan, buning natijasida bolaning tashqi dunyo bilan aloqasi qiyin bo'lgan bunday og'ir nutq nuqsonlarini tasniflash odatiy holdir. Bolalar o'zlariga qaratilgan nutqni tushunishlari mumkin, lekin ular uni ifoda eta olmaydilar.

Rinolaliya - ovoz tembrining buzilishi va ovozli talaffuz;

Alaliya - nutqning yo'qligi yoki rivojlanmaganligi;

Dizartriya - nutqning talaffuz tomonining buzilishi;

Duduqlanish - nutqning tempo-ritmik tashkil etilishining buzilishi;

Afaziya -nutqning to'liq yoki qisman yo'qolishi;

Barcha ishtirokchilari duch keladigan bir qator tashkiliy va mazmunli qiyinchiliklar :

- Bir qator ta'lim muassasalarida hamrohlik xizmati mutaxassislarining yo'qligi va shu munosabat bilan bolaga malakali va tegishli tuzatish va rivojlanish yordamini o'z vaqtida ko'rsatishning mumkin emasligi.

- Material-texnik ta'minot va dasturiy-uslubiy xavfsizlik yetarli emasligi

- Turli bo'limlarga qarashli tuzilmalar, xususan, tibbiy-ijtimoiy ekspertiza hamda psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalar o'rtasida aniq o'zaro hamkorlikning yo'qligi.

- Mintaqada mavjud bo'lgan (eksperimental rejimda olingan) noyob tajribani keng qo'llash amaliyotiga o'tkazish bo'yicha boshqaruv mexanizmining yo'qligi;

- Maktabning inklyuziv amaliyotini amalga oshirishga tayyorligini baholash, inklyuziv jarayon sifatini baholashga qaratilgan monitoring tadqiqot dasturlarining yetishmasligi;

- Tuzatish dasturlarini ishlab chiqishga yondashuv ta'lim muassasasining ishi.

3. Harakat tayanchida nuqsoni bo'lgan va nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish yo'llari

Inklyuziv (qo'shma) ta'lim va tarbiya samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan omillar:

- to'siqsiz arxitektura va rejalashtirish muhitini yaratish;

- ortopedik rejimga rioya qilish;

- motor patologiyasi bo'lgan bolalar bilan ishlash uchun maktabgacha tarbiya o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini va malakasini oshirishni yo'lga qo'yish;

- o'quv jarayonini tashkil etish, yuklamalari rejimini aniqlash bo'yicha davolovchi shifokorning tavsiyalari mavjudligi (kun rejimini tashkil etish, ortopedik poyabzal kiyish rejimi, sinfdagi mashg'ulotlarni o'zgartirish, jismoniy tarbiya tanaffuslari va boshqalar).

- buzilgan aqliy funktsiyalarni tuzatish va maktabga tayyorlash uchun rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish;

- harakat buzilishi bo'lgan bolalarda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va gigiyena ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish;

- nutq buzilishlarini tuzatish uchun logoped yordamini tashkil etish;

- bolalarning ota-onalari bilan maqsadli ishlarni tashkil etish nogironligi bo'lganlar, ularga korreksion va rivojlantirish ishlarining mavjud usullarini o'rgatish;

normal rivojlanayotgan bolalar va ularning ota-onalarida imkoniyati cheklangan bolaga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

harakati buzilgan bolaning birgalikdagi bo'sh vaqtini va sport tadbirlariga majburiy kiritilishi.

Ko'p yillik xorijiy tajribani tahlil qilish integratsiya qanday sharoitlarda muvaffaqiyatli bo'lishini aniqlash imkonini beradi:

demokratik ijtimoiy tuzilmada shaxs huquqlari kafolatlangan holda

ommaviy muassasa tuzilmasida axloqni tuzatish va tarbiya jarayonini rivojlantirish va tashkil etish imkonini beradigan moliyaviy ta'minot

integratsiya jarayonlari oqimining zo'ravonliksizligi, tanlash imkoniyati

ta'lim dasturlarining o'zgaruvchanligi va turli darajadagi o'rganish qobiliyatiga ega bo'lgan bolalar uchun o'qitish tezligi va hajmini tanlash.

Ommaviy bog'chalarda o'qiyotgan nutqi buzilgan bolalar maxsus yordam va qo'llab-quvvatlash xizmatlarining homiyligida bo'lishi kerak:

psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalar

maslahat markazlari

logopediya markazlari

psixologik-tibbiy-ijtimoiy markazlari va boshqalar.

Ushbu xizmatlar bolalarga talaffuzni to'g'rilash, fonetik idrok etish, nutqning leksik va grammatik tuzilishi ustida ishlash, nutqning ta'sirchan va ifodali tomonlarini rivojlantirish, aqliy rivojlanishga yordam beradi.

Yordam doimiy bo'lishi mumkin, keyin u muntazam tuzatish nutq terapiyasi mashg'ulotlari tabiatida yoki epizodik bo'lishi mumkin - ota-onalar murojaat qilganidek.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Xalqaro YUNISEF tashkiloti. – Toshkent, 1992. – 48 b.

2. Образование 2030. Инчхонская декларация и рамочная программа действий./ ООН. ЮНЕСКО. Инчхон. 2015.

3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2014 y.

4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni / O'RQ-637-son 23.09.2020 y.

4. Ратнер Ф.Л., Юсупова А.Ю. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей. – М.: Владос, 2006. – 175 с.

5. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.

6. Аналитическая записка. “Обзор законодательства и политики в области инклюзивного образования в Узбекистане” ЮНИСЕФ, Детский Фонд Организации Объединенных Наций Ташкент 2018 г.

7. Мониторинг инклюзивной образовательной среды: методические рекомендации по результатам мониторинга оценки доступности образовательной деятельности для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья (по результатам проекта «Инклюверсариум») / под общ. ред. Л. М. Беткер; автономное учреждение дополнительного профессионального образования Ханты-Мансийского автономного округа – Югры «Институт развития образования». – ХантыМансийск : Институт развития образования. – Ханты-Мансийск, 2018. – 50 с.